

Патика Н.І.

кандидат економічних наук, доцент, докторант
Національного наукового центру «Інститут аграрної економіки»
Національної академії аграрних наук України

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ

У статті розроблено концептуальні засади та обґрунтовано комплекс стратегічних напрямів і заходів щодо підвищення конкурентоспроможності сільського господарства України на всіх рівнях управління. Запропоновано структурно-логічну схему концепції Державної програми підвищення конкурентоспроможності сільського господарства України.

Ключові слова: концепція, стратегічні напрями, конкурентоспроможність, сільське господарство, Україна.

В статье разработаны концептуальные основы и обоснован комплекс стратегических направлений и мероприятий по повышению конкурентоспособности сельского хозяйства Украины на всех уровнях управления. Предложена структурно-логическая схема концепции Государственной программы повышения конкурентоспособности сельского хозяйства Украины.

Ключевые слова: концепция, стратегические направления, конкурентоспособность, сельское хозяйство, Украина.

In the article, conceptual foundations were developed and a complex of strategic directions and measures for enhancing Ukraine's agriculture competitiveness at all management levels was substantiated. The structural-logical scheme of the concept of the State Program for Enhancing Ukraine's Agriculture Competitiveness was proposed.

Keywords: concept, strategic directions, competitiveness, agriculture, Ukraine.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Перехідний період України від планової економіки до ринкової виявився затяжним і спричинив сильний тиск на сільське господарство. Відбулася лібералізація зовнішньої торгівлі, що для України означало відкриття економіки для міжнародної конкуренції, посилилося внутрішнє суперництво між галузями та всередині галузі за кращі і дешевші виробничі ресурси. Крім того, країна взяла на себе низку різних міжнародних зобов'язань, вступивши до Світової організації торгівлі (СОТ) та уклавши Угоду про асоціацію з Європейським Союзом. Усе це потребує нагальних серйозних змін у галузі, аграрній політиці та в умовах господарювання, насамперед у контексті забезпечення підвищення конкурентоспроможності сільського господарства, прозорості ринків, створення умов для інвестування, реалізації принципів «вільної та неспотвореної конкуренції у торговельних відносинах, забезпечення сталого розвитку сільськогосподарського виробництва» [1, ст. 254, 289].

Саме тому важливим є формування науково обґрунтованої, цілеспрямованої державної політики щодо забезпечення підвищення конкурентоспроможності вітчизняного сільського господарства на світових ринках.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Окремими питаннями розроблення державної політики щодо забезпечення конкурентоспроможності українського сільського господарства на світових ринках опікувалися численні українські дослідники та науковці. Так, В.М. Тригобчук запропонував шляхи вдосконалення механізмів фінансового забезпечення підвищення конкурентоспроможності сільського господарства та стимулювання експортної діяльності [2]. Місце України на світовому продовольчому ринку, перспективні напрями розвитку експорту та практику застосування різноманітних стимулів нарощування експорту сільськогосподарських продуктів досліджує Н.А. Карасьова [3; 4]. І.О. Крюкова зосередила увагу на розробленні моделі по-

тенційного зростання експортного потенціалу української агропродовольчої продукції [5]. Є.М. Кирилук розробив цілісну узгоджену програму стимулювання експорту [6]. Характеристику конкурентоспроможності вітчизняного сільськогосподарського виробництва та шляхи підвищення конкурентоспроможності аграрного сектору економіки України наводить у своїх працях В.Я. Месель-Веселяк [7]. У багатьох наукових дослідженнях розкрито інші окремі аспекти даної проблеми [8–10].

Однак, незважаючи на численні напрацювання, проблеми наукового обґрунтування концептуальних засад посилення конкурентоспроможності сільського господарства на світових ринках досліджено недостатньо.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Мета статті – розробити концептуальні засади підвищення конкурентоспроможності сільського господарства України.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Сьогодні сільське господарство займає в національному господарстві провідні позиції за ознаками виробництва, прибутковості та експорту. Так, питома вага галузі у ВВП країни становить понад 10%. За останні п'ять років вона збільшилася більше ніж на 2 в. п. Частка валової доданої вартості сільського господарства в економіці країни становить 13,7%. У галузі задіяно 17,6% усього зайнятого населення. У 2017 р. експорт продукції сільського господарства зріс більше ніж у 2,2 рази порівняно з 2010 р., до 10,325 млрд. дол. США проти 4,747 млрд. У результаті питома вага сільського господарства у загальній структурі експорту товарів з України в 2017 р. зросла до 23,9% проти 9,2% у 2010 р. [11] Проте, незважаючи на значний потенціал та динаміку розвитку, вітчизняне сільське господарство займає частку на світовому ринку сільськогосподарських продуктів лише у 1,73%, у тому числі по рослинних продуктах 3,53%, по тваринних – 0,23% [12]. Посилення його позицій на світових ринках є важливою проблемою економічної політики держави, що потребує негайного вирішення.

З огляду на зазначене, доцільним убачається розроблення дієздатної програми дій, реалізація якої забезпечить підвищення конкурентоспроможності сільського господарства України в умовах високої динаміки кон'юнктури зовнішніх ринків сільськогосподарської продукції шляхом усунення наявних проблем та наро-

щування потенціалу через активне включення до системи міжнародного поділу праці; збільшення частки світового експортного товарного ринку, залучення прямих іноземних інвестицій у галузь, технологічного оновлення та поліпшення структури виробництва; досягнення високих та стабільних показників розвитку. Схематично концепцію Державної програми підвищення конкурентоспроможності сільського господарства України (далі – Концепція) зображено на рис. 1, де визначено її мету, сукупність принципів, ключові цільові програмні орієнтири, стратегічні напрями, практична реалізація яких забезпечить досягнення зазначеної мети.

Концепція має враховувати сучасні тенденції у вітчизняній економіці та на світових товарних ринках, а також оцінку можливостей та загроз, які можуть виникнути в майбутньому. Серед таких тенденцій варто виокремити поширення глобалізаційних процесів у світі, що можуть не тільки позитивно впливати на сільське господарство країни, як то: збільшення розмірів ринку (з'являється можливість використовувати ефект від масштабів виробництва та отримувати додаткові прибутки при реалізації товарів на зовнішніх ринках), забезпечення кращих умов торгівлі; розширення торгівлі паралельно з поліпшенням інфраструктури; поширення передових технологій тощо, а й негативні: для менш розвинених країн це призводить до відтоку ресурсів (чинників виробництва), йде перерозподіл на користь більш сильних партнерів; окрім того, існує реальна загроза, що країна може потрапити в залежність від несприятливих для неї стихійних процесів, які мають і будуть у майбутньому мати місце у світовій економічній системі. Мається на увазі періодичне загострення фінансової нестабільності, збільшення розриву між найбільш розвиненими та менш розвиненими країнами.

Також останнім часом спостерігається загострення конкуренції на світових товарних ринках завдяки лібералізації зовнішньої торгівлі, прослідковується тенденція до концентрації світової торгівлі сільськогосподарськими продуктами по окремих групах країн. Так, слід зазначити, що понад 51% сукупного обсягу сільськогосподарських продуктів поставляються на світові ринки лише десятима країнами, а ще близько 25% – тринадцятьма порівняно менш потужними експортерами [13]. І оскільки просування товарів на таких ринках ускладнене, це зумовлює потребу щодо запровадження помірковано агресивної чи агресивної стратегії

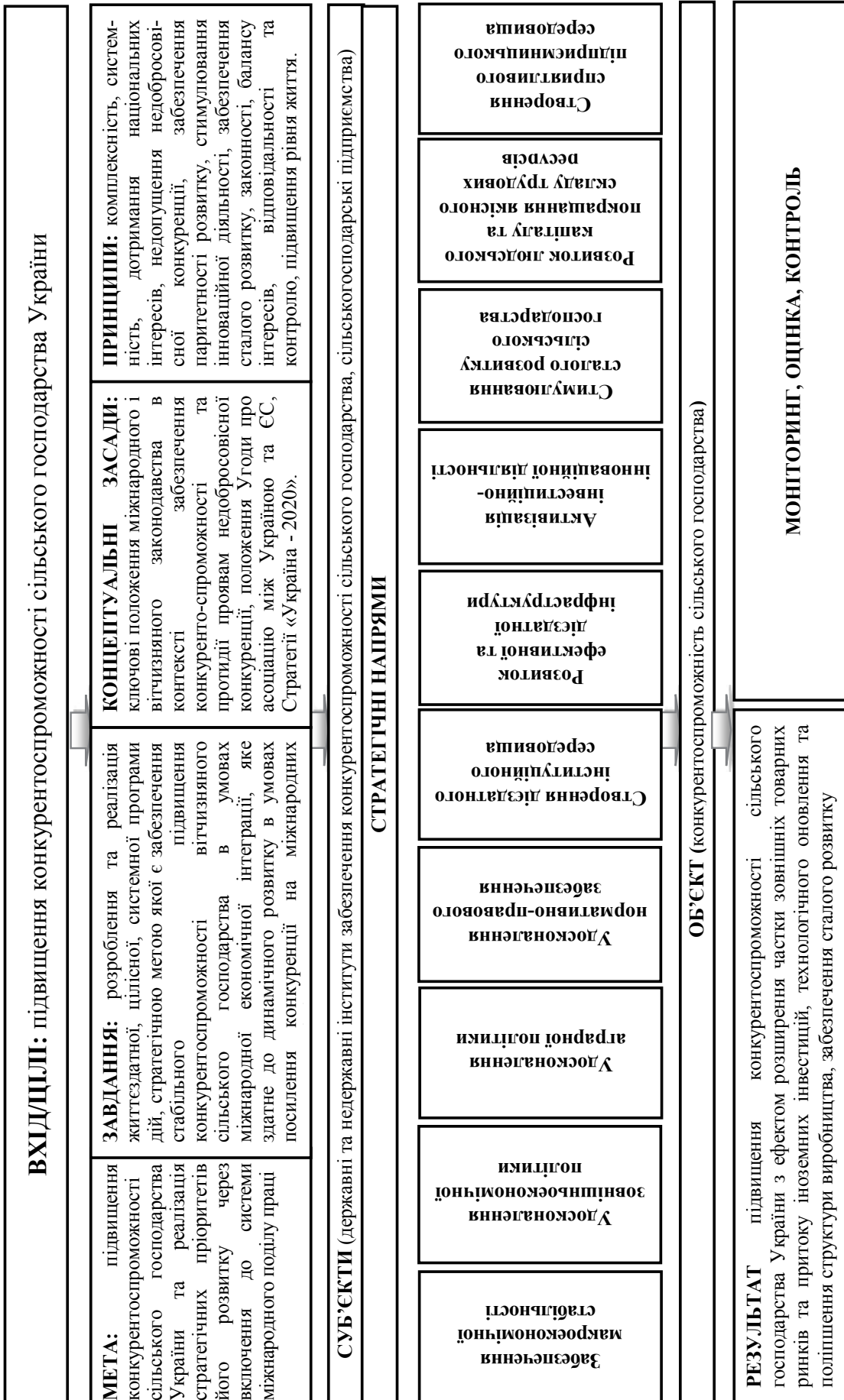

Рис. 1. Структурно-логічна схема концепції Державної програми підвищення конкурентоспроможності сільського господарства України

Джерело: розроблено автором

просування вітчизняних сільськогосподарських продуктів на світовий аграрний ринок.

Негативною тенденцією варто визначити малоприятливий інвестиційний клімат в Україні. Він зумовлює вичікувальну позицію стратегічних інвесторів, особливо у плані залучення середнього й великого капіталу. Більше того, спостерігається невпевненість у подальшому співробітництві з боку інвесторів, в першу чергу іноземних, що вже вклали свої кошти в сільське господарство України. Так, наприклад, за період 2013–2017 рр. сума іноземних інвестицій у сільському господарстві зменшилася на 25%, що говорить про значний відтік іноземного капіталу з галузі [11].

Окрім того, загрозами підвищення конкурентоспроможності сільського господарства України доцільно визначити: недостатність забезпечення ресурсами розвитку на тлі їх неефективного використання; низький рівень застосування сучасних техніко-технологічних інновацій у рослинництві й тваринництві; недиверсифікованість діяльності сільгоспвиробників, у тому числі неналежний рівень розвитку елементів первинної обробки та переробки продукції, що нівелювало б подовжені сільськогосподарські цикли; неефективність кредитної та фінансової політики товаровиробників, складність отримання кредитних коштів, низький рівень внутрішніх інвестицій. Перешкодами для нарощування конкурентоспроможності галузі є також недостатня та застаріла транспортна інфраструктура, низький рівень інституційної підтримки, недостатній кваліфікаційний рівень керівників підприємств із питань конкуренції, вимог та умов доступу на іноземні ринки, просування українських товарів на ці ринки; низька здатність працівників до освоєння нових технологій, відсутність ефективних засобів захисту прав інтелектуальної власності, неефективність митних процедур тощо.

Ураховуючи зазначене, заходи, спрямовані на підвищення конкурентоспроможності сільського господарства України, вбачається викремити за стратегічними напрямками (рис. 2).

Ключовим елементом для створення середовища, що сприяє підвищенню конкурентоспроможності економіки, у тому числі й сільського господарства, є *забезпечення макроекономічної стабільності*. Стабільна макроекономічна ситуація ґрунтується на виваженій податковій, цінній, валютній і зовнішньоторговельній політиці, стимулюючій інвестиційно-інноваційній політиці. Важливим чинником підвищення конкуренто-

спроможності сільського господарства, на нашу думку, є розблокування ринку земель. З одного боку, це створить можливість використовувати їх як заставу, перекриваючи, таким чином, кредитні ризики банку, і сприятиме розвитку ефективного банківського кредитування сільського господарства. З іншого – сприятиме створенню ефективних масштабів фермерських господарств.

Фінансова стабілізація галузі потребує збереження паритетності обміну між сільським господарством й іншими сферами і галузями економіки, забезпечення доступу товаровиробників до капіталу, активізації його притоку та синхронізації формування взаємопов'язаних структурних елементів активів і пасивів для забезпечення достатнього рівня платоспроможності і стабільної величини власних оборотних коштів. Важливими є формування дієвої системи страхового захисту сільськогосподарських товаровиробників, яка передбачатиме розширення її інституційних складників, удосконалення гарантійного механізму виконання страховиками зобов'язань перед сільгоспвиробниками та можливість перестраховування; вдосконалення механізмів антимонополюльно-конкурентної політики, моніторинг та попередження недобросовісної конкуренції як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринку.

З урахуванням європейського вектору інтеграції та для ефективного використання політики міжнародної економічної інтеграції України як чинника сприяння нарощуванню міжнародної конкурентоспроможності сільського господарства доцільно розробити та впровадити комплекс заходів з *удосконалення зовнішньоекономічної політики та експортної діяльності*. Особливу увагу при цьому необхідно приділити зближенню форм і методів надання державної підтримки економічному розвитку та захисту національних інтересів під час здійснення зовнішньоекономічної діяльності та застосування міжнародних антидемпінгових процедур, укладання міжнародних угод, узгодження умов і правил поставок, стандартів якості тощо. Пропонується лібералізацію торгівлі з країнами ЄС здійснювати асиметрично у часі: імпорт ЄС з України повинен лібералізуватися більш швидкими темпами, а темп лібералізації імпорту України має залежати від здатності здійснювати упереджувальні заходи з підвищення конкурентоспроможності сільського господарства відповідно до його наявних та потенційних конкурентних переваг.

Щоб уникнути шкоди й отримати переваги від міжнародної економічної інтеграції, вимагаєть-

Рис. 2. Стратегічні напрями та заходи підвищення конкурентоспроможності сільського господарства України

Джерело: сформовано автором

ся мати досконалу систему захисту інтересів вітчизняних сільськогосподарських товаровиробників у зовнішньоекономічній діяльності. Слід констатувати, що в Україні сьогодні вже немає принципових розходжень з європейською системою регулювання конкуренції щодо домовленостей між підприємствами, які порушують конкуренцію, зловживають домінуючим становищем на ринку щодо контролю над злиттями та поглинаннями. Проте такі відмінності досі існують за компонентом державної допомоги, яка викривлює умови конкуренції.

Необхідно внести зміни до митної політики в плані зменшення ставок імпортного мита на насіння, сільськогосподарську техніку, агрохімікати тощо, оскільки їх високий рівень підвищує витрати сільгоспідприємств та знижує їхню конкурентоспроможність; визнання стандартів безпеки та сертифікації ЄС, що дасть змогу зменшити нетарифні бар'єри для імпорту; спрощення проходження митних процедур; вирішити питання відшкодування ПДВ за експорту сільськогосподарської продукції. Наявні відшкодування повинні бути погашені, а також необхідно передбачити прозорий механізм забезпечення того, щоб у подальшому не відбувалося накопичення непогашеного відшкодування. В іншому разі експортери сільськогосподарської продукції матимуть необґрунтовані витрати і підпадати під ризику, що призводитиме до підвищення цін на сільськогосподарську продукцію та зниження їхньої конкурентоспроможності.

Важливим є формування конкурентоспроможної на зовнішніх ринках структури експорту за рахунок збільшення виробництва органічної продукції, продукції з високою доданою вартістю, забезпечення компліментарних ефектів виходу на світові ринки, розширення експорту продуктів до країн, де має місце їх традиційне виробництво, створення нових нетрадиційних ринкових ніш, кон'юнктурне спрямування стратегій ринкового позиціонування та просування товарів тощо.

Одним із пріоритетів посилення конкурентоспроможності сільського господарства України на зовнішніх ринках має стати укрупнення та інтеграція товаровиробників в експортоорієнтованому сегменті: крупнотоварне виробництво та інтеграція дають змогу нарощувати партії поставок продуктів на зовнішні ринки, що сприятиме оптимізації логістики та зниженню витрат на її здійснення, сукупно це уможливіть використання ефекту масштабу, формує конкурентні пере-

ваги за ціною й «ефектом досвіду», сприяє повномірному запобіганню різноманітним ризикам.

Наступним стратегічним напрямом Концепції є *вдосконалення аграрної політики*. Аграрна політика держави має бути спрямована на стійкі та ефективні рішення, зосереджуватися на коригуванні ситуації в галузі, а не тільки на компенсації втрат. Це передбачає у тому числі й такі заходи, як сприяння розвитку сучасного та сталого сільськогосподарського виробництва з урахуванням захисту навколишнього середовища; формування зональних конкурентоспроможних ресурсо- та енергозберігаючих технологій ведення сільськогосподарського виробництва на засадах міжгалузевої оптимізації, відтворення природно-ресурсного потенціалу; створення оптимальних для конкретних економічних, соціальних та ґрунтово-кліматичних умов України оптимізаційних моделей агроєкосистем; розроблення агротехнологій і систем ведення сільськогосподарського виробництва на принципах органічного землеробства й використання біотехнологій; застосування сучасних практик управління земельними та водними ресурсами: зміна культивування та періодів посіву й технологій, прийняття нових методів обробки ґрунту, використання екологічних сільськогосподарських культур і виділення культур та видів, які краще адаптуються до нових сезонів вирощування, управління водними ресурсами й використання біотехнологій тощо.

Також аграрна політика повинна передбачати поліпшення факторної продуктивності господарств; сприяння гармонізації національних стандартів до стандартів і норм ЄС та міжнародних стандартів; забезпечення господарств високоефективним генофондом сортів і гібридів сільськогосподарських культур, що дасть змогу підвищити продуктивність та забезпечити відповідну якість продукції, поліпшити її харчосмакові якості й поживну цінність, збільшити терміни зберігання, спростити процес транспортування тощо, а також підвищити екологічну стійкість до захворювань, несприятливих ґрунтово-кліматичних умов; забезпечення розширеного відтворення стада, підвищення інтенсивності використання поголів'я сільськогосподарських тварин та їх продуктивності, у тому числі зростання їхнього потенціалу для експорту, вдосконалення існуючих і створення нових порід худоби, стійких до захворювань та пристосованих до місцевих умов; забезпечення структури виробництва, що сприятиме зниженню

собівартості сільськогосподарської продукції, підвищенню її конкурентоспроможності та нарощуванню експорту; створення оптимальних за розмірами господарств усіх форм власності та господарювання за рахунок, наприклад, кооперування сільськогосподарських підприємств щодо спільного використання сільськогосподарської техніки та установок, транспортних засобів, складських приміщень тощо.

Удосконалення нормативно-правового забезпечення конкурентоспроможності вітчизняного сільського господарства має бути спрямоване на підвищення ефективного правового врегулювання найактуальніших проблем аграрної сфери. У цьому контексті необхідно забезпечити реалізацію положень Конституції України, Господарського кодексу України, законів України «Про захист економічної конкуренції», «Про деякі питання практики застосування конкурентного законодавства», «Про антимонопольний комітет», «Про захист від недобросовісної конкуренції» у частині, що стосується забезпечення конкурентоспроможності та сприяння її підвищенню, запобіганню та протидії недобросовісній конкуренції, підтримки суб'єктів господарювання, які сприяють розвитку конкуренції, захисту сформованого конкурентного середовища та підвищення дієвості існуючих конкурентних відносин, створення сприятливих умов для розвитку конкурентного середовища. Необхідно привести вітчизняне законодавство про конкуренцію та практику застосування у відповідність до регламентів Ради ЄС: від 16.12.2003 № 1/2003 про імплементацію правил конкуренції, від 20.01.2004 № 139/2004 про контроль над концентрацією між підприємствами, від 20.02.2010 № 330/2010 щодо вертикальних угод та узгоджених дій.

На всіх рівнях управління (державному, галузевому, виробничому, громадському) доцільно створити та сприяти подальшому розвитку спеціалізованих інститутів, на які буде покладено обов'язок проводити оцінку конкурентоспроможності сільського господарства України, розроблення Програми підвищення її рівня конкурентоспроможності, складання Звіту про рівень конкурентоспроможності сільського господарства, який включатиме оперативний моніторинг змін конкурентоспроможності на національному та особливо на ринках зарубіжних країн за кожним із визначених у Програмі критеріїв, аналіз рейтингу та складників конкурентоспроможності, оцінку ефективності проведених

заходів, висновки та пропозиції щодо уточнень Програми тощо. Важливим є посилення взаємодії та партнерства між усіма державними та недержавними інститутами забезпечення конкурентоспроможності, стимулювання наявності горизонтальних та вертикальних зв'язків між ними, використання повною мірою потенціалу недержавних інститутів (громадських організацій та об'єднань). На кожному із цих рівнів мають бути визначені компетенції, завдання та межі відповідальності відповідних суб'єктів – учасників процесу підвищення конкурентоспроможності сільського господарства, щоб уникнути дублювання зусиль та витрат ресурсів.

Для створення сприятливих умов для підвищення конкурентоспроможності вітчизняного сільського господарства має здійснюватися *відновлення і розвиток інфраструктури* за такими напрямками: розвиток біржового ринку сільськогосподарської продукції, вдосконалення його інструментів, зокрема активізація торгівлі ф'ючерсними контрактами на поставку сільськогосподарської продукції з метою страхування (хеджування) цінних ризиків сільгоспвиробників у майбутньому; створення логістичних центрів; розвиток річкового транспорту через модернізацію та оновлення основних фондів і рухомого складу транспорту, будівництво портів, наближених до елеваторів, поглиблення русл річок, зниження податків у сфері річкових перевезень, зняття акцизного збору з паливо-мастильних матеріалів для річкового транспорту; розвиток автомобільного транспорту через збільшення кількості рухомого складу, поліпшення якості доріг; демонополізація залізничних перевезень, збільшення кількості локомотивів, зерновозів; кредитування будівництва елеваторів, тваринницьких ферм, інших об'єктів виробничої сільськогосподарської інфраструктури; розвиток ринку послуг, зокрема у сфері ІТ-технологій, поширення інформаційно-комунікаційних технологій тощо.

Підвищення конкурентоспроможності сільського господарства потребує суттєвих інвестицій у його розвиток. Загальний обсяг капітальних вкладень у сільському господарстві стабільно зростає. Так, за період 2010–2017 рр. обсяг капітальних вкладень зріс більше ніж у 5,5 рази [11]. Але водночас питома вага капітальних вкладень у випуску сільськогосподарської продукції знаходиться на рівні лише 9,08%, що є вкрай низьким показником. Для внутрішнього ринку характерні надмірна зношеність основних

фондів виробництва, використання морально застарілих технологій, значна частка експорту продукції з низькою доданою вартістю. Це потребує низки заходів, спрямованих на *розвиток інвестиційного клімату й упровадження сучасних інноваційних технологій* у сільськогосподарське виробництво, а саме: розроблення та внесення на розгляд Європейської Комісії та Ради з питань співробітництва України з ЄС пропозицій щодо можливості підключення України до окремих напрямів та механізмів реалізації Партнерства заради розвитку та зайнятості та Рамкової програми конкурентоспроможності та інновацій; розвиток міждержавного і міжрегіонального співробітництва щодо впровадження інноваційних проектів у контексті збільшення частки виробництва експортної продукції з високою доданою вартістю; сприяння довгостроковим приватним фінансовим інвестиціям і капіталовкладенням; стимулювання збільшення частки іноземних інвестицій у розвиток сільського господарства з метою його модернізації; використання наукового потенціалу провідних наукових та навчальних закладів із розвиненою науково-дослідницькою та матеріально-технічною базою для стимулювання дослідницько-виробничої діяльності. Інвестиції в наукові дослідження та розробки зроблять можливими технологічні інновації, наприклад поліпшення стійкості рослин до посухи і худоби до захворювань, розвиток диверсифікованих, орієнтованих на попит та ринок сортів культур, що, своєю чергою, створить можливість підвищити їхню продуктивність, зробити прорив, який забезпечить великі конкурентні переваги.

Забезпечення конкурентоспроможності сільського господарства України потребує також наявності в економіці *ефективного підприємницького середовища*. На нашу думку, для цього необхідно забезпечити подальше впровадження державних заходів щодо розвитку та підтримки сільськогосподарських кооперативів. Зокрема, розробити організаційний, правовий і фінансовий механізми підтримки відродження кооперативного руху на селі, просування сільськогосподарської продукції на аграрному ринку, кредитування кооперативів, створення нових робочих місць; сприяти утворенню кластерів та кооперативних зв'язків між підприємствами суміжних галузей регіональної економіки з метою розвитку виробництва, інфраструктури. Посилення ділової активності сільськогосподарських товаровиробників можливе через її диверсифі-

кацію, зокрема розвиток первинної обробки та переробки сільськогосподарських продуктів; через удосконалення кредитної політики підприємств щодо забезпечення оптимального рівня оборотності дебіторської заборгованості та поліпшення фінансової політики для формування оптимальної структури капіталу та максимального використання переваг обороту кредиторської заборгованості.

Зміна клімату, шкідники та хвороби з усіма їх економічними, екологічними і соціальними витратами, зміни в національній економіці, світові цінові сплески і коливання у світовій економіці вимагають від сільськогосподарських підприємств та уряду розробляти адаптивні стратегії управління ризиками. Сьогодні в Україні відсутня ефективна система страхування ризиків сільськогосподарських виробників, що негативно позначається на ефективності їхньої господарської діяльності та конкурентоспроможності, тому нагальним питанням є її розроблення та реалізація.

Проте, не зменшуючи важливість усіх цих напрямів і заходів у плані забезпечення підвищення конкурентоспроможності сільського господарства України, на нашу думку, найважливішим усе ж таки залишається питання *розвитку людського капіталу та поліпшення якісного складу трудових ресурсів*. Державна політика у цьому напрямі має сприяти зростанню життєвого рівня сільського населення, підвищенню його кваліфікації та продуктивності праці, зменшенню диференціації між доходами сільського та міського населення. Ключовими елементами такої політики мають стати модернізація професійного навчання та підвищення кваліфікації працівників сфери сільського господарства, у тому числі щодо опанування інструментарієм конкурентних відносин, підвищення їх здатності до використання інновацій та вдосконалення на цій основі техніко-технологічного забезпечення господарств, підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва; створення мережі мобільних професійно-консультаційних пунктів у сільських та селищних радах із залученням фахівців дорадчих служб; здійснення комплексу організаційних, правових та економічних заходів щодо створення сприятливих умов для життєдіяльності та відтворення трудового потенціалу сільського населення.

Загалом будь-які дії, спрямовані на вирішення проблеми підвищення конкурентоспроможності сільського господарства України,

повинні бути інтегровані, проводиться комплексно, використовувати ефективні інструменти її реалізації.

Передбачається, що реалізація Концепції здійснюватиметься на всіх рівнях – державному, галузевому, виробничому, громадському:

– макро- (загальнодержавний рівень – Міністерство аграрної політики і продовольства, Міністерство економічного розвитку і торгівлі, Міністерство фінансів, Антимонопольний комітет України та ін.) – відповідають за визначення пріоритетних цілей та напрямів соціально-економічної, зовнішньоторговельної, аграрної, фінансової, фіскальної та антимонопольно-конкурентної політики крізь призму реалізації Концепції, координування діяльності, вдосконалення та гармонізацію нормативно-правової бази згідно з Угодою про асоціацію між Україною та Європейським Союзом і його державами-членами у напрямі забезпечення підвищення конкурентоспроможності сільського господарства, прозорості ринків, створення умов для інвестування, реалізації принципів «вільної та неспотвореної конкуренції у торговельних відносинах, забезпечення сталого розвитку сільськогосподарського виробництва» [1], розвиток інфраструктури, інформаційно-комунікаційне забезпечення, оцінку, моніторинг та контроль, необхідний і достатній рівень утручання у процес реалізації Концепції;

– мезо- (регіональний та місцевий рівень – місцеві органи виконавчої влади, профільні й регіональні аграрні об'єднання, асоціації, аграрні громадські спілки тощо) – відповідають за формування стратегій регіональної політики (програм підвищення конкурентоспроможності, розвитку малого і середнього бізнесу, інвестиційно-інноваційного розвитку тощо) та включення у програмні документи заходів щодо забезпечення конкурентоспроможності сільського господарства, запровадження заходів та вибір інструментів її підвищення з урахуванням регіональних та місцевих особливостей функціонування, їх оцінки, контролю і моніторингу, інформаційно-комунікаційного забезпечення та супроводу;

– мікро- (на рівні сільськогосподарських підприємств) – вибір методів та інструментів підвищення конкурентоспроможності (модернізація та впровадження ресурсо- та енергозберігаючих технологій, виробництво конкурентоспроможної продукції, що відповідає запитам, вимогам і стандартам зовнішнього ринку, розвиток

племінної бази тваринництва, селекції, насінництва, використання агротехнологій і моделей ведення сільськогосподарського виробництва на принципах органічного землеробства, формування позитивного іміджу підприємства і продукції тощо).

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Результатом проведеного дослідження є розроблення концептуальних засад та обґрунтування комплексу стратегічних напрямів і заходів щодо підвищення конкурентоспроможності сільського господарства України. У перспективі реалізація Концепції забезпечить досягнення таких результатів: стабільне підвищення конкурентоспроможності вітчизняного сільського господарства, здатного до динамічного розвитку в умовах посилення конкуренції на міжнародних ринках товарів і послуг; розширення частки світового товарного експортного ринку через більш активне включення сільського господарства України в систему міжнародного поділу праці; активізація надходжень іноземних інвестицій у сільськогосподарське виробництво, що супроводжуватиметься впровадженням сучасних ресурсозберігаючих та екологічно безпечних видів технологій, сприятиме зниженню енергоспоживання на одиницю продукції, раціональному використанню сировинної бази сільського господарства; запобігання проявам недобросовісної конкуренції на вітчизняному та світовому ринку сільськогосподарської продукції.

Перспективними напрямками подальших наукових розвідок у цьому контексті є визначення та обґрунтування критеріїв ефективності впровадження й реалізації концепції Державної програми підвищення конкурентоспроможності сільського господарства України для оперативного здійснення відповідними інститутами функцій оцінки, моніторингу та контролю.

Бібліографічний список:

1. Угода про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії та їхніми державами-членами, з іншої сторони: Закон України про ратифікацію від 16.09.2014 № 1678-VII. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011 (дата звернення: 19.12.2018).
2. Забезпечення конкурентоспроможності аграрного сектору економіки України на внутрішньому і зовнішньому ринках: наук. доп. / В.М. Трегобчук та ін. Київ: Інститут економіки та прогнозування, 2007. 260 с.

3. Karasova N. Comparative advantages in international trade of Ukrainian agriculture. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*. 2016. Vol. 38. № 2. P. 230–239. URL: <http://dx.doi.org/10.15544/mts.2016.18>.
4. Карасьова Н.А. Державна політика стимулювання експорту аграрного сектору. *Економіка та держава*. 2016. № 9. С. 41–44.
5. Kryukova I.O., Kalyna T.Ye., Panteleiev V.P., Minakova S.M. The export potential of the agrarian sector of Ukraine in a competitive environment. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*. 2018. Vol. 3. № 26. P. 196–207. URL: <https://doi.org/10.18371/fcaptp.v3i26.144833>.
6. Кирилюк Є.М., Прощаликіна А.М. Напрями стимулювання експорту вітчизняної сільськогосподарської продукції та продовольства. *Інвестиції: практика та досвід*. 2012. № 18. С. 9–13.
7. Месель-Веселяк В.Я. Підвищення конкурентоспроможності аграрного сектору економіки України. *Економіка АПК*. 2007. № 12. С. 8–14.
8. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року / за ред. Ю.О. Лупенка, В.Я. Месель-Веселяка. Київ: ННЦ «ІАЕ», 2012. 182 с.
9. Яценко О.М. Конкурентоспроможність галузей сільського господарства в умовах глобалізації ринку продовольства. *Економіка АПК*. 2013. № 1. С. 31–38.
10. Мазнев Г.Є. Інноваційна діяльність як фактор підвищення ефективності агропромисловості. *Актуальні проблеми інноваційної економіки*. 2016. № 2. С. 36–47.
11. Сільське господарство України в 2017 році: статистичний збірник. Київ: Державна служба статистики України, 2018. 245 с.
12. Статистичні дані щодо обсягів світової торгівлі в розрізі країн та галузей. Світова організація торгівлі. URL: https://www.wto.org/english/res_e/status_e/merch_trade_stat_e.htm (дата звернення: 17.11.2018).
13. Total world export. The Observatory of Economic Complexity. URL: https://atlas.media.mit.edu/ru/visualize/tree_map/hs92/export/wld/all/show/.../ (дата звернення: 21.11.2018).
- at: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011 (access date December 19, 2018).
2. Trehobchuk, V.M., Paskhaver, B.Y., Borodina, O.M. et al. (2007), Zabezpechennia konkurentospromozhnosti ahrarynoho sektora ekonomiky Ukrainy na vnutrishnomu i zovnishnomu rynkakh [Ensuring the competitiveness of the agrarian sector of Ukraine's economy in the domestic and foreign markets], *In-t ekon. ta prohnozuvannia*, Kyiv, Ukraine, 260 p.
3. Karasova, N. (2016), Comparative advantages in international trade of Ukrainian agriculture. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*, vol. 38, no. 2, pp. 230–239. DOI: 10.15544/mts.2016.18
4. Karasova, N. A. (2016), State policy of stimulating the export of the agrarian sector. *Ekonomika ta derzhava*, vol. 9, pp. 41–44.
5. Kryukova, I. O. Kalyna, T. Ye. Panteleiev, V. P. Minakova, S. M. (2018), The export potential of the agrarian sector of Ukraine in a competitive environment. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*, vol. 3, no. 26, pp. 196–207. <https://doi.org/10.18371/fcaptp.v3i26.144833>
6. Kyryliuk, Ye. M. Proschalykina, A. M. (2012), Directions of export stimulation of domestic agricultural products and foodstuffs. *Investytsii: praktyka ta dosvid*, no. 18, pp. 9–13.
7. Mesel-Veseliak, V.Ya. (2007), Increasing the competitiveness of the agrarian sector of Ukraine's economy, *Ekonomika APK*, no. 12, pp. 8–14.
8. Lupenko, Yu.O. Mesel-Veseliak, V.Ya. et al. (2012), *Stratehichni napriamy rozvytku sil's'koho hospodarstva Ukrainy na period do 2020 roku [Strategic directions of development of Ukraine's agriculture for the period till 2020]*, NNTs "IAE", Kyiv, Ukraine, 182 p.
9. Yatsenko, O. (2013), Competitiveness of the agricultural sectors in the context of the globalization of the food market. *Ekonomika APK*, no. 1, pp. 31–38
10. Mazniev, H. Ye. (2016), Innovative activities as a factor improving the efficiency of agricultural production. *Aktual'ni problemy innovatsijnoi ekonomiky*, no. 2, pp. 36–47.
11. State Statistics Service of Ukraine (2018), *Sil'ske hospodarstvo Ukrainy v 2017 rotsi [Agriculture of Ukraine in 2017]: statystychnyi zbirnyk [statistical yearbook]*, Derzhkomstat, Kyiv, Ukraine, 245 p.
12. World Trade Organization (2018), *Statistics on merchandise trade*, available at: https://www.wto.org/english/res_e/status_e/merch_trade_stat_e.htm (Accessed 21 November 2018).
13. The Observatory of Economic Complexity (2018), *Total world export*, available at: https://atlas.media.mit.edu/ru/visualize/tree_map/hs92/export/wld/all/show/.../ (Accessed 21 November 2018).

References:

1. Verkhovna Rada Ukrainy (2014), *Uhoda pro Asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu z odniiie storony ta Yevropejs'kym Soiuzom, Yevropejs'kym spivtovarystvom z atomnoi enerhii i ikhnimy derzhavamy-chlenamy, z inshoi storony [Agreement on the Association between Ukraine on the one hand and the European Union, the European Atomic Energy Community and their member states, on the other hand]*, *Zakon Ukrainy* dated 16.09.2014 no. 1678-VII, available

Patyka N.I.

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Doctoral Student,
National Research Centre "Institute of Agrarian Economics"
National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine

CONCEPTUAL PRINCIPLES FOR ENHANCING UKRAINE'S AGRICULTURE COMPETITIVENESS

According to the results of the situation analysis in Ukraine's agriculture, it was concluded that domestic agriculture has significant potential and dynamics of development. Despite this, Ukraine has a small share in the world market for agricultural products – only 1.73%, including 3.53% in vegetable products and 0.23% in animal products. At the same time, the analysis of the dynamics of the world goods market development showed that there is a trend towards the concentration of world trade in agricultural products by individual groups of countries. Therefore, the strategy of promoting Ukrainian goods to world markets should be moderately aggressive, and sometimes aggressive. Strengthening the Ukrainian agriculture position in world markets requires the implementation of priorities ensuring its competitiveness in a context of high dynamics of the agricultural products external markets by eliminating existing problems and increasing existing potential through active inclusion in the system of international division of labour.

The concept of the State Program for Increasing Ukraine's Agriculture Competitiveness (hereinafter – the Concept) is developed in the article. The Concept includes the purpose, principles, key target program benchmarks, strategic directions, organizational influences and measures, economic methods, instruments, the practical implementation of which will ensure the achievement of the goals.

The strategic directions of enhancing Ukraine's agriculture competitiveness are defined: ensuring macroeconomic stability, improving foreign economic policy and stimulating export activity, improving agrarian policy, improving regulatory and legal framework, creating an effective institutional environment, restoring and developing infrastructure, motivating investment and innovation activity, creating a supportive business environment, development of human capital, and improving the quality of the workforce.

In the future, the Concept implementation will ensure the achievement of a stable increase in the domestic agriculture competitiveness; expansion of its share in the world agrarian market; increase in foreign investment in agricultural production; prevention of unfair competition in the domestic and world market.